

Yemâme Savaşı ve Sonucunun Sinoplu Safâyî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı Eserindeki Yansımaları

The Reflections of the Effects and Results of Yemame War on Sharh al-Islam al-Nurani

Bilal Alpaydın¹

¹Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul,
Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bilal Alpaydın,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: bilalalpaydin@hotmail.com

Geliş tarihi / Date of receipt: 09.04.2018

Kabul tarihi/Date of acceptance: 10.05.2018

Atıf/Citation:

Alpaydın, Bilal. "Yemâme Savaşı ve Sonucunun
Sinoplu Safâyî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı
Eserindeki Yansımaları." *Türk Dili ve Edebiyatı
Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 1, 2018, s. 1-19.
<https://doi.org/10.26650/TUDED424591>

ÖZET

Bu makalede Hz. Muhammed'in son yıllarında ve Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde Arabistan'da yaygınlaşan ridde olayları ve sebeplerine kısaca temas edilmiştir. Daha sonra bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerden biri olan Müseylimetü'l-Kezzâb ile Yemâme (Akrabâ) Savaşı'na temas edilmiştir. Bu savaşın ortaya çıkardığı sonuç (özellikle Kur'an âyetlerinin toplanması) Sinoplu Safâyî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî adlı eserinde yer alan beyitlerle, bilgilerle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yemâme (Akrabâ) Savaşı, Ridde, Müseylimetü'l-Kezzâb, Sinoplu Safâyî, Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî

ABSTRACT

In this article, it is first briefly mentioned that "Ridde" events meant giving up Islamic religion, and its reasons became widespread in Arabia during the last years of Prophet Muhammed, and during the period of Abu Bakr's caliphate. Second, this article examines the reign of Museylimetu'l-Kezzab, one of the false prophets that emerged during this period, and by this, it also focuses on the Yemame (Akraba) War. The result of this war (especially the collection of the verses of the Qur'an) is explained by supporting the information provided in the couplets of Sherhu'l-Islami'n-Nurani by Sinoplu Safayi.

Keywords: Yemame (Akraba) Battle, Ridda, Museylimetu'l-Kezzab, Sinoplu Safayi, Sharh al-Islam al-Nurani

EXTENDED ABSTRACT

'Ridda' means "to return, to reject, not to accept, to return from the religion of Islam, to reject it". Ridda events cover mostly the years of AH 10–11 (AD 631-633). Some Arab tribes, having accepted Islam before, refused Islam after Prophet Muhammad's death, and also with the emergence of the false prophets on the grounds of economic reasons (not to give zakat). Most of these Arab tribes that rejected Islam have now returned to their old religions. Among the people who emerged during this period and collected these people around him through misconceptions and turned them from Islam, is the false prophet Musailamah al-kadzab. 'Kezzâb' means "to lie too much". This name was given to Museylimet by Muhammad himself as he told a lot of lies. Prophet Muhammad wrote a few letters to him before he died, and asked him to give up his prophecy. Yet, he did not give up his claim on prophecy. After a while, Prophet Muhammad died and Hz. Abu Bakr sent Islamic armies on Musailamah al-kadzab in the first year of his caliphate. Two armies met in the Akraba region of Yemame, and the Islamic army had to retreat in the beginning. However, then Halid bin Velid took the control of the army, and it became one of the most bloody wars of Islamic history. The Battle of Yemame was concluded with the definitive victory of the Islamic army. Nevertheless, since many companions of Hafiz (a person who had completely memorized the Qur'an and could recite it from memory) died in this battle, it worried Hz. Omar. Therefore, he went to Hz. Abu Bakr's side and wanted him to have the Qur'an, which was scattered, and he gathered it soon. Thus, Zayd b. Sabit was brought to the head of the Assembly of the Qur'an. The verses of the Qur'an, which were scattered, were brought together and made into a book under the chairman of Zayd b. Halid. He then surrendered this Qur'an to Hz. Abu Bakr. After his death, it was transferred to the second caliph of Hz. Omar. After Omar's death, it was transferred to his daughter, Hz. Hafsa. In this study, the information from different sources regarding the Battle of Yemame (Akraba), one of the bloodiest wars of the history of Islam, and Musailamah al-kadzab, are analyzed. In addition, we focus on gathering the Qur'an by Abu Bakr, and turning it into a book. The Battle of Yemame, and its conclusion (especially the gathering of the Qur'an), has been examined in order to explain the supporting of the couplets in Sharh al-Islam al-Nurani by Sinoplu Safayi, one of the poets living during the 15th and 16th centuries.

GİRİŞ

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in son yıllarında ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde Arabistan'da yaygınlaşan ridde olayları ve sebeplerine –makaleye zemin oluşturması hasebiyle– kısaca temas edildikten sonra, bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerden Müseylimetü'l-Kezzâb ile Yemâme (Akrabâ) Savaşı ve bunun ortaya çıkardığı netice (özellikle Kur'an'ın cem' edilmesi) Sinoplu Safâyî'nin *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* adlı eserinde yer alan ilgili beyitlerle, bilgilerle de desteklenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Sinoplu Safâyî ve Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı Eseri

Sinoplu Safâyî, XV. yüzyıl ile XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ve bu uzun ömrüne birçok eser sığdırmış Anadolu sahası şâirlerimizdendir. İstanbul'un bizzat fethinde bulunması ayrıca yaşlıyken dahi İnebahtı ve Moton fethine iştirak etmesi ve bunu *Feth-i İnebahtı* ve *Moton* adıyla nazma çekmesi, bununla birlikte Kemal Reis'in gazalarını *Gazâvât-ı Bahriyye* şeklinde nazmetmesi gibi vasıflar onu dönemindeki diğer şâirlerden ayıran önemli vasıflarındandır. Sinoplu Safâyî'nin *Divan* ile birlikte *Terceme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ* ve *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* adlı eserleri de vardır. *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* adlı eser temelde Kur'an'da geçen bazı peygamberlerin mucizelerinin tamamının Hz. Peygamber'de de olduğu düşüncesini işlemektedir. Eser her ne kadar mucizât-nâme türünde ise de eserde fasıl fasıl verilen karşılaştırmalı mucizelerin hâricinde birçok ansiklopedik, peygamberler tarihi, İslâm tarihi, birtakım ayet ve hadislerin manzum şerhi vs. gibi bilgiler de yer almaktadır.¹ Çalışmamıza konu olan Yemâme Savaşı ve onun en önemli neticesi olan Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir tarafından Zeyd b. Sâbit başkanlığında cem' ettirilmesi eserin 219a-222b varaklarında "Bu fasıl Halilü'r-rahmân 'aleyhisselâm hacerden şecer ihrâc itdüğün beyân eyler. Ancılayın Muhammed Habîbullâh 'aleyhisselâm taşdan hurma ağacı bitürdüğün 'ayân eyler." bölümünde yer almaktadır.² Müellif Hz. İbrahim ile Hz. Peygamber'in benzer mucizelerini karşılaştırırken Yemâme Savaşı ve uzun uzadıya Kur'an'ın cem' edilme sürecine de değinmiştir. İlgili süreç adı geçen esere dayanılarak detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

2. Ridde

Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı'ndan sonra hastalanması ve Medine'de vefatı üzerine Arap yarımadasının farklı bölgelerine yayılmış olan İslâm dini birçok Arap kabilesi tarafından reddedilmiş bununla birlikte eski dinlerine tekrar dönme, Araplarda putlara tapma temâyülü baş göstermiş ve bu kabileler özellikle İslâm'ın şartlarından olan zekâtan muaf tutulmayı talep etmişlerdir. Daha çok h. 10-11 (m. 631-633) yıllarını kapsayan ridde olayları kelime anlamı olarak "dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek, İslâm dininden

1 Sinoplu Safâyî ve eseri *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Alpaydın, *Safâyî – Şerhi'l-İslâmi'n-Nûrânî (Inceleme-Metin)*, (Basılmamış Dr. Tezi), İstanbul, 2017, s. 12-43.

2 Bkz. Bilal Alpaydın, *a.g.t.*, s. 1050-1058. Bu çalışmada yer alan beyitler adı geçen tezden alındığından verilen beyit numaraları da ilgili teze işaret etmektedir.

dönmek, onu reddetmek"³ anlamında kullanılmakla birlikte kavram olarak, daha önce İslâmiyet'i kabul eden bazı Arap kabilelerin özellikle Hz. Peygamber'in vefatı ve bazı yalancı peygamberlerin de ortaya çıkmasıyla birlikte, birtakım ekonomik gerekçelerden (zekâtın verilmek istenmemesi) de kaynaklı olarak İslâm'dan yüz çevirmesini, reddetmesini karşılamaktadır. Bahriye Üçok, Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine özellikle ilk yılında Arabistan'ı etkisi altına alan, yayılan ridde olaylarının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

- "1. Peygamber'in hastalanması ve ölümü.
2. Siyasî arzularını tatmin etmek isteyenlerin çeşitli vasıtalarla başvurmaları, halkı isyana teşvik etmeleri.
3. Halkın zekât ve cizyeden muaf tutulmak istemeleri.
4. Kabile asabiyetinden dolayı Kureyş hâkimiyeti altına girmek istenmemesi.
5. Yeni dinin ibadet usullerinin ve mükellefiyetlerinin Yarımada'da henüz tam manasıyla kavranmamış bulunması."⁴

3. Yalancı Peygamber Müseylimetü'l-Kezzâb ve Yemâme (Akrabâ) Savaşı

Müseylimetü'l-Kezzâb, Arap yarımadasının tahıl ambarı olarak değerlendirilen,⁵ verimli topraklar üzerine kurulan Yemâme'de doğdu. Künyesi tam olarak; Ebû Sümâme Rahmânü'l-Yemâme Mesleme b. Sümâme b. Kebîr (Kesîr) el-Hanefî el-Vâilî'dir.⁶ Asıl adının Mesleme olmasına karşın Müslümanlar tarafından tahkir amacıyla Müseylim'e tebdil edildiği rivâyet edilmiştir. Kendi memleketinde "Rahmânü'l-Yemâme" olarak tanınan Müseylim'e⁷ kezzâb (çok yalan söyleyen) sıfatı onun Hz. Peygamber'in son yıllarında peygamberlik iddiasında bulunmasından dolayı bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiğini kaynaklar belirtir.

Onun Hz. Peygamber ile görüşmek için Medine'ye geldiği ancak bizatihi görüşmeyip atların yanında bulunduğu yahut Hz. Peygamber'le görüşüp ondan birtakım imtiyazlar istediği ancak bunların Hz. Peygamber tarafından şiddetle reddedildiği yönünde iki farklı görüş vardır.⁸ Medine'den memleketine dönen Müseylimetü'l-Kezzâb peygamberliğini ilan etmiş ve bunun Hz. Muhammed tarafından onaylandığını iddia etmiştir. Bu durum daha önce Hz. Peygamber'in yanında bulunup birçok âyeti ezberleyen Reccâl b. Unfuvâ tarafından da tasdik edilince Müseylimetü'l-Kezzâb yanına birçok taraftar toplamıştır.⁹

3 İrfan İnce, "Ridde", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 88.

4 Bahriye Üçok, "Ridde", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, nr. 1, Ankara 1958, s. 102.

5 Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara, 2003, s. 252, 402.

6 Ahmet Önkal, "Müseylimetülkezzâb", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 90.

7 Muhammad Hamidullah, *a.g.e.*, c. 1, s. 406.

8 Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler (Hicrî 7-11.Yıllar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s. 83-84.

9 İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi)*, c. 2, çev. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 332; Bahriye Üçok, *a.g.e.*, s. 86.

Rahmân adında bir melekten vahiy aldığını söyleyen Müseylim Kur'ân taklidi birtakım âyetler uydurmuştur. Bununla birlikte namazı beş vakitten üçe indirdiğini, şarabı, zınayı vs. serbest bıraktığını belirtmiştir.¹⁰

Hz. Peygamber, onunla mektuplaşmış ve mektuplaşmalarında onun bu asılsız iddialarından vazgeçmesini istemiştir.¹¹ Buna karşılık Müseylimetü'l-Kezzâb etrafına topladığı insanlar ve 40.000 kişilik orduya da güvenerek peygamberlik iddiasında ısrar etmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine bu olayı halletmek Hz. Ebû Bekir'e kalmıştır. Hilâfetin ilk yılında Hz. Ebû Bekir ridde olayları ile ilgilenmek üzere orduyu on bir birlik hâlinde tanzim etmiş ve h. 12 (m. 633) yılında Müseylimetü'l-Kezzâb'ın üzerine ilk etapta İkrime b. Ebû Cehil'i göndermiştir.¹² İkrime b. Ebû Cehil'in, Şürahbil b. Hasene'yi beklemeden Müseylime'ye saldırması üzerine İslâm ordusu yenilmiştir. Daha sonra, Yemâme'ye ulaşan Şürahbil b. Hasene'de Hâlid b. Velid'i beklemeden saldırıya geçmiş ve İslâm ordusu tekrar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şürahbil b. Hasene'den sonra Yemâme'ye ulaşan Hâlid b. Velid ile Müseylime'nin ordusu Yemâme'nin Akrahbâ adlı bölgesinde karşılaşmış ve çok çetin geçen savaşta Hâlid b. Velid komutasındaki İslâm ordusu önce tekrar geri çekilmek zorunda kalmış fakat sonrasında İslâm ordusunun toparlanıp saldırması sonucu Müseylim ve taraftarları Hadikatü'r-rahmân¹³ adlı etrafı surlarla çevrili bahçeye sığınmış ve İslâm askerinin bahçeye girmesiyle Müseylimetü'l-Kezzâb öldürülmüştür.¹⁴ Onun kimin tarafından öldürüldüğü hususu ihtilafli olsa da genel kabul Vahşi b. Harb tarafından katledildiğidir.¹⁵ Yemâme Savaşı İslâm tarihinin o zamana kadarki en kanlı savaşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilen sayılar muhtelif olmakla birlikte Yemâmelilerden 21.000 yahut 24.000 kişinin öldüğü Müslümanlardan ise 70'i (yahut 700) hafız olmak üzere toplam 2200 kişinin şehit olduğu yönündedir.¹⁶

Sinoplu Safâyî, *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* adlı eserinde Yemâme Savaşı'dan eyyâm-ı Yemâme diye bahseder. Bu savaşa sebep olan Müseylimetü'l-Kezzâb'dan bahsederken de onu kezzâb (çok yalan söyleyen), kâfir, eşedd-i nâs (insanların en şedidi), kâtil gibi sıfatlarla tavsif eder. Onun Yemâmeli olduğu zikredildikten sonra bâtil düşünceler ve iddialarla insanlar arasında fitne yayıp yoldan çıkardığını belirtir. Birçok sahâbenin de bu savaşta şehit olmasından kaynaklı olarak da Kur'ân âyetleri cem' edilmeye başlanır.

10 Bahriye Üçok, *a.g.e.*, s. 74-76.

11 Bahriye Üçok, *a.g.e.*, s. 85.

12 Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c. II, hzl. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 89-90.

13 Birçok kişinin burada ölmesinden dolayı buraya daha sonra "Hadikatü'l-mevt" adı verilmiştir.

14 Ahmet Önkâl, "Müseylimetülkezzâb", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 90.

15 İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi* (el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi), c. 2, çev. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 336.

16 Ahmet Önkâl, *a.g.m.*, s. 90.

Ebû Bekr eyledi cem'in ki hoş tām
Müseylim fitnesi itdürdi iqdām¹⁷

Müseylim'dür adı kezzāb u kâfir
Yemâme ehlidür ceng itdi āhir¹⁸

Eyü añla kulağ tut bu kelāma
Beleddür Cevv-imiş ismi Yemâme¹⁹

İdüp çok fitne hark-ıla 'aceb hāl
Ebâılıyla kıldı halkı idlāl²⁰ b. 6389-6392

Ki eyyām-ı Yemâme dinür ol hem
Muqâtil oldı kezzāb-ı Müseylem²¹

Ki bu kurrāya bil ī merd-i maqbül
'Adāvetde eşedd-i nās-idi ol²² b. 6397-6398

4. Yemâme Savaşı ve Sonuçlarının Sinoplu Safâî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı Eserindeki Yansımaları:

4.1. Yemâme Savaşı'nın Sonuçları

İslâm tarihinin o güne kadarki en kanlı savaşlarından biri olan Yemâme (Akrahâ) Savaşı'nın birçok sonucu olmakla birlikte biz Sinoplu Safâî'nin *Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî* adlı eserinde detaylı bir şekilde yer alan ve doğrudan bu savaşın neticesi olan Kur'ân'ın Hz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında cem' edilmesi üzerinde duracağız.²³

4.1.1. Kur'ân'ın Hz. Ebu Bekir zamanında cem' edilmesi

Yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzâb ve Yemâme'deki irtidat hareketinin çok kanlı bir şekilde bastırılması, bu savaşta birçok sahâbenin şehit olması ve özellikle bunlardan önemli bir kısmının (70 yahut 700) Kur'ân'ı hifzeden kurrâ sahâbelerden oluşması Hz.

17 Hz. Ebû Bekir'in (Kur'ân'ı) güzel bir şekilde gayret göstererek bir araya getirmesi (yalancı peygamber) Müseylim fitnesinden dolayıdır.

18 (O yalancı peygamberin) adı çok yalan söyleyen ve kâfir Müseylim'dir. (O) Yemâmeli olup sonunda (müslümanlarla) savaştı.

19 Kulak kabartıp bu sözü iyice anla ki (bir diğer adı) Cevv olann Yemâme bereketli ovalar üzerine kuruludur.

20 (Müseylimetü'l-Kezzâb bir boşluğunu bularak) garip hâllerle çok fitneler edip insanları bâtil şeylerle yoldan çıkardı.

21 O (savaşa) ayrıca Yemâme günleri dendiği gibi (savaşa sebep olan) Müseylimetü'l-Kezzâb kâtil oldu.

22 Ey muteber kişi! Onun (Müseylimetü'l-Kezzâb'ın, özellikle) kurrâ olan sahâbelere düşmanlıkta insanların en şedidi olduğunu bil.

23 Kur'ân'ın Hz. Osman'ın hilafeti zamanında çoğaltılması hadisesi de her ne kadar eserde uzun uzun anlatılsa da Yemâme Savaşı'nın doğrudan bir neticesi olmaması hasebiyle makaleye konu edilmemiştir.

Ömer'i, Kur'ân'ın gelecek nesillere nâzil olduğu şekliyle aktarılması hususunda endişeye sevk etmiştir.

Zeyd b. Sâbit'in rivâyetini özetlersek; halife Hz. Ebu Bekir birgün Zeyd b. Sâbit'i huzuruna çağırır ve yanında Hz. Ömer de vardır. Hz. Ebu Bekir; Hz. Ömer'in, yanına gelerek kurrâ sahâbelerin de katıldığı Yemâme Savaşı'nın şiddetlendiğini, birçoğunun şehit olmasından dolayı Kur'ân'ın önemli bir kısmının zâyi olmasından endişe ettiğini bundan dolayı da Kur'ân'ın cem' edilmesini halife olarak emretmesinin uygun olacağını belirttiğini söyler. Bu teklifi ilk etapta Hz. Peygamber'in sağlığında böyle bir işe girişmemesinden dolayı reddeden Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in ısrarları sonucu onun gibi düşünmeye başlar ve Kur'ân'ın cem' edilmesi gerektiği hususu aklına yatar. Halife Hz. Ebu Bekir; Zeyd b. Sâbit'e hitâben, onun genç, akıllı, herhangi bir konuda ona karşı itimatsızlığın, güvensizliğin olmadığını ayrıca Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olduğunu belirttikten sonra onun Kur'ân'ın peşine düşmesini ve Kur'ân'ı cem' etmesini ister. Zeyd b. Sâbit de bu teklifi ilk olarak bir dağın sırtına yüklenmesinden daha ağır görerek reddeder. Ancak halife Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in ısrarları sonucu Kur'ân'ın cem' edilmesine o da kâni olur. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir heyet kurulur. Kur'ân'ın yazılı olduğu bütün yazılı parçalar iki şâhit huzurunda yemin edilmesiyle kabul edilir. Tevbe Sûresi'nin son iki âyeti sadece Ebu Huzeyme el-Ensârî'nin yanında bulunur. Ancak Hz. Peygamber'in onun hakkındaki, şâhitliğinin iki şâhide denk olduğu (zü'ş-şehâdeteyn) hususundan dolayı bu âyetler kurrâ sahâbelerin de onayıyla Kur'ân'a dâhil edilir.²⁴

Medine'de yer alan sahâbeler ellerinde yer alan Kur'ân ile ilgili yazılı âyetleri onların bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırıldığına dair iki şâhitte yemin ederek Mescid-i Nebevî'deki heyete sunmuştur.

Kur'ân'ın yazılı olduğu materyaller hurma dalı, beyaz ince taşlar, deri, ege kürek kemikleri, parşömen ve kâğıt gibi nesnelere oluşmaktadır. Heyete getirilen yazılı materyaller iki şâhidin yanında orada yer alan kurrâ sahâbeler tarafından da tasdik edilmiştir.

Mescid-i Nebevî'de, Hz. Ömer'in önerisi, halife Hz. Ebu Bekir'in emriyle ve Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında bütün âyetlerin cem' edildiği bu Kur'ân'a Suhuf, Mushaf denmiştir.²⁵

Derlemeden sonra hazırlanan Mushaf halife Hz. Ebu Bekir gözetiminde kalmış, onun vefatıyla halife Hz. Ömer'e geçmiş, onun da şehiden vefatıyla birlikte kardeşi, ümmehâtül-mü'mininin olan Hz. Hafsa'ya intikal etmiştir.

Sinoplu Safâyî, Kur'ân'ın halife Hz. Ebu Bekir zamanında cem' edilmesini gerekçeleriyle soru-cevap şeklinde bir sohbet üslûbuyla Zeyd b. Sâbit'in hadisine dayanarak *Şerhü'l-*

24 Ahmet Keleş, "Kur'ân'ın Cem'i ve Tertibi – Kur'ân Ayetlerinin Tevkîfliliği Konusundaki Buhârî Hadislerine ve Kur'ân İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c.14, nr. 1, Ankara, 2001, s. 104.

25 M. M. el-A'zami, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, terc. Ömer Türker, Fatih Serenli, İzYayincılık, İstanbul, 2006, s. 125.

İslâmî'n-Nûrânî'de Hz. İbrahim ile Hz. Peygamber'in taştan ağaç ortaya çıkarmasını karşılaştırdığı mucizelerinin "Bu fasl Halilü'r-rahmân 'aleyhisselâm hacerden şecer ihrâc itdüğün beyân eyler. Ancılayın Muhammed Habîbullâh 'aleyhisselâm taşdan hurma ağacı bitürdüğün 'ayân eyler." bölümünde uzun uzadıya anlatır.

4.1.2. Kur'ân'ın cem' edilmesi fikri

Yemâme Savaşı'dan dolayı Kur'ân'ın cem' edilmesi fikrini ilk defa dile getiren Hz. Ömer olup bu iş için emir veren halife Hz. Ebu Bekir'dir.

Şu muşhaf'dur ki fikridür 'Ömer'i
Ebū Bekr eyledi cem'ine emri²⁶ b. 6550

4.1.3. Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir'in huzuruna çıkması

Hz. Ömer, Yemâme Savaşı'nın çok kanlı bir şekilde neticelenmesi ve birçok kurrâ sahâbenin şehit olması dolayısıyla alelacele halife Hz. Ebu Bekir'in huzuruna çıkar. Bu savaştan kaynaklı olarak birçok kurrânın öldüğünü böyle giderse Kur'ân'ın yeryüzünden silineceği korkusunu belirtir. Kur'ân'ın hemen cem' edilmesi gerektiğini söyleyerek bu iş için emir vermesini talep eder. Sinoplu Safâyî, Hz. Ömer'in çekincesini verdikten sonra onun gerekçelerini açıklar.

Ne vâkı' oldı direm diñle hep ne
Ki cem'ine Ebū Bekr'ünñ sebep ne²⁷

Ebū Bekr itdi çün cem'ini böyle
Neçün 'Oşmân'a nisbet oldı söyle²⁸

Kitâbet kimler itmişdür beyân it
Bu faşl içinde mecmū'in 'ayân it²⁹

Çulağ tut sen baña bir lahza ĩ şâh
Diyem tâ hep naşib eylerse Allâh³⁰

Ebū Bekr eyledi cem'in ki hoş tām
Müseylim fitnesi itdürdi iqdām³¹

26 Mushaf'ın toplanma fikri Hz. Ömer'e aittir (ancak) Hz. Ebū Bekir cem' edilmesine emir buyurdu.

27 Hz. Ebū Bekir'in (Kur'ân'ın) toplanmasına neden ihtiyaç duyulduğunu ve geçmişte buna neyin sebep olduğunu anlatayım da dinle.

28 Hz. Ebū Bekir (Kur'ân'ı) bir araya getirip kitap hâline getirmesine rağmen neden Hz. Osman (bu işi bir daha) yaptı, belirt.

29 (Kur'ân'ı bir araya getirme hususunda) kimler kâtiplik yapmıştır, beyan ederek bu bölümün içinde tamamını açıkla.

30 Ey şâh! (Eğer) sen bana bir lahza kulak verirsen ve Allah nasip ederse (bunların) hepsini sana söyleyeyim.

31 Hz. Ebū Bekir'in (Kur'ân'ı) güzel bir şekilde gayret göstererek bir araya getirmesi (yalancı peygamber) Müseylim fitnesinden dolayıdır.

Müseylim'dür adı kezzâb u kâfir
Yemâme ehlidür ceng itdi âhir³²

Eyü añla kulağ tut bu kelâma
Beleddür Cevv-imiş ismi Yemâme³³

İdüp çok fitne hark-ıla 'aceb hâl
Ebâtilıyla kıldı halkı idlâl³⁴

Nebî kim eyledi 'uqbâya rihlet
Ebû Bekr'e ki degdi bu hilâfet³⁵

Beyânın diñle ol bir lahza sâkit
Rivâyetdür ider Zeyd ibni Şâbit³⁶

Didi kim bil 'Ömer ol ibni Hattâb
Ebû Bekr'ün katına geldi deryâb³⁷

Didi şan âb-ı seydür bî-nihâyet
Çatıl kurrâya esra' oldı gâyet³⁸

Ki eyyâm-ı Yemâme dinür ol hem
Muqâtil oldı kezzâb-ı Müseylem³⁹

Ki bu kurrâya bil î merd-i maqbûl
'Adâvetde eşedd-i nâs-idi ol⁴⁰

Çatı korçum budur bil senden î cân
Gide pes kalmaya 'âlemde Çur'an⁴¹

32 (O yalancı peygamberin) adı çok yalan söyleyen ve kâfir Müseylim'dir. (O) Yemâmeli olup sonunda (müslümanlarla) savaştı.

33 Kulak kabartıp bu sözü iyice anla ki (bir diğer adı) Cevv olann Yemâme bereketli ovalar üzerine kuruludur.

34 (Müseylimetü'l-Kezzâb bir boşluğunu bularak) garip hâllerle çok fitneler edip insanları bâtil şeylerle yoldan çıkardı.

35 Hz. Peygamber âhirete geçtiğinde hilâfet makâmı Hz. Ebû Bekir'e geçti.

36 Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet olan beyânı an susarak dinle.

37 (Zeyd b. Sâbit) dedi ki Ömer b. Hattâb ileri görüşlü bir şekilde Hz. Ebû Bekir'in huzuruna geldi.

38 Sonu olmayan bir sel gibi çabuk hareket eden (Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e) birçok kurrânın (Yemâme Savaşı'nda) şehit olduğunu söyledi.

39 O (savaşa) ayrıca Yemâme günleri dendiği gibi (savaşa sebep olan) Müseylimetü'l-Kezzâb kâtil oldu.

40 Ey muteber kişi! Onun (Müseylimetü'l-Kezzâb'ın, özellikle) kurrâ olan sahâbelere düşmanlıkta insanların en şedidi olduğunu bil.

41 Ey cân (Hz. Ebû Bekir)! Benim senden yana en çok korktuğum şey şudur ki; (hâfizların birçoğunun ölmesiyle) Kur'an'ın da (onlarla birlikte) dünyadan gitmesi, kalmamasıdır.

Yazup Qur'an'ı cem' it eyle buyruk
Ki kurrâ kalmadı bâkî igen çok⁴²

Olur bî-şübhe 'indellâh maḥbûb
Bunu bir muşḥafa cem' eyle iv ḥûb⁴³

Bu sözler kim beyân itdük 'Ömer'den
Ḥabîr it müşkilüm var bu ḥaberden⁴⁴

'Ömer kavlinde ma'nî söyle î cân
Didi kim qorqaram gide bu Qur'an⁴⁵

Neçün didi ola bu sözi ol hâ
Aña bildürmiş-iken Ḥaḫ ta'âlâ⁴⁶

Gelüp Ḥaḫ'dan melek bildürdi maḥbûb
Nebîye çünki 'Abdullâh'dur ḥûb⁴⁷

Size Qur'an indürdük bilürüz
Yine pes aña biz ḥâfız oluruz⁴⁸

Ḳavluhu ta'âlâ: “*Innâ naḥnu nezzelne 'z-zikre ve innâ lehu le ḥâfızün*”⁴⁹

Beyân it sırrını billâhi el-ḥaḫ
Ne qorqar kimse Ḥaḫ ḥâfız olıncaḫ⁵⁰

Nedür qorḫu 'Ömer'den söyle ir giç
Ḥaḫîkatsüz sözi ḥod söylemez hiç⁵¹

Dimekdür bu kelâmullâh-ı maḥbûb
Ezelde oldı dürlü dürlü mektûb⁵²

42 Hayatta olan kurrâ çok fazla kalmadığından Kur'an'ın yazılarak, bir araya getirilmesi için emir buyur.

43 (Bu durum) Allah katında da şüphesi hoşa giden (bir iş) olur. Kur'an'ı güzelce ve aceleyle bir Mushaf şeklinde bir araya getir.

44 Bu sözleri Hz. Ömer'den rivâyet ettik. Lâkin bu haberden müşkilim olduğundan (beni bu hususta) aydınlat.

45 Ey cân! Hz. Ömer'in "Kur'an'ın dünyadan gitmesinden korkuyorum" demesinin sebebini belirt.

46 Allah ona (Kur'an'da) bildirmesine rağmen o neden böyle bir söz söyledi.

47 Melek gelerek Hz. Peygamber'e (Abdullah b. Muhammed) Allah'ın âyetlerini güzelce bildirdi.

48 "Kur'an'ı size indirdiğimiz gibi daha sonra da onu biz koruruz."

49 Hicr 15 / 9.

Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.

50 Bu sırrı Allah için doğru bir şekilde beyân et. Allah koruyucu olduktan sonra bir insan niye korkar.

51 Hz. Ömer'de olan korku nedir, bir an önce söyle. (Çünkü) o gerçek olmayan bir söz hiç söylemez.

52 Bu, Allah'ın güzel kelâmının daha önce farklı farklı kâğıtlara yazıldığını belirtmektir.

Zehāb-ı ba‘z-ıla çün ba‘zı gitdi
Me‘āli bu ki anuñ ba‘zı yitdi⁵³

Bilinmez nicedür vaż‘-ı kitābet
Dimen elfāzı eylenmez ri‘āyet⁵⁴

Veyā qorhısu budur añla oñat
Tevātür qaṭ‘ ola pes ba‘zı evkāt⁵⁵

Ola taḥvīfden ba‘zı teğāyür
Ola eṭrāfda qaṭ‘-ı tevātür⁵⁶

b. 6385-6413

4.1.4. Halife Hz. Ebu Bekir’in Hz. Ömer’e cevabı

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer’den gelen Kur’ân’ın cem’ edilmesi teklifini Hz. Peygamber’in böyle bir vasiyetinin olmamasından ve böyle bir işe daha önce girişmemesinden dolayı ilk etapta reddeder.

‘Ömer’den çün işitdi bu ḥiṭābı
Ebū Bekr aña virdi hoş cevābı⁵⁷

Didi işler miyem şol işi ir giç
Resûlullāh anı emr itmedi hīç⁵⁸

Bize hem kılmadı ol işde ‘ahdi
Ki tā biz kılavuz emrinde cehdi⁵⁹

Bize yok emr bir ṭavra gidevüz
Ṭağılmışın riḳā‘a cem‘ idevüz

Riḳā‘uñ mişline yazıyla tekrār
Ola tā bir şaḥīfe her ne kim var⁶⁰

b. 6414-6418

53 (Hz. Ömer) bazı yanlış düşüncelerle bazı (āyetlerin) gittiğini, bunun açıklaması şudur ki (Yemāme Savaşı’nda birçok hâfızın şehit olması sonucu) bazı (āyetlerin) yitirildiğini (düşündü.)

54 Kitābet tarzı nasıldır bilinmez. (Lâkin) sözlerine riāyet eylenmez demeyin.

55 (Hz. Ömer’in) korkusunu iyi bir şekilde idrāk et. (Çünkü) belli bir süre sonra tevātür kesilince (ne olacak.)

56 Tevātür kesilirse her yerde birbirine uymayan farklılıklar olması korkusu baş gösterir.

57 Hz. Ebū Bekir, Hz. Ömer’den bu sözleri işitince ona güzel bir şekilde cevap verdi.

58 Resûllāh’ın (sağlığında) asla emretmediği bu işi ben hiç yerine getirir miyim.

59 (Hz. Peygamber) Kur’ân’ın bir araya getirilmesi işini bize vasiyet etmediğinden böyle bir çalışmayı nasıl yaparız.

60 (b. 6417-6418) Bize böyle bir emir (Hz. Peygamber tarafından) verilmediğinden, dağılmış deri ve kağıt parçalarını hatta deri parçaları tek bir sahife gibi olsa bile bunları toplama yoluna nasıl gideriz.

4.1.5. Halife Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'in teklifine ikna olması

Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer'in teklifini evvelen reddetmesine karşın Hiz. Ömer bu konu üzerinde ısrarla durur. Nihâyetinde Allah bu işin hayırlı olduğunu Hiz. Ebu Bekir'e de ilham eder. Bunun sonucunda o da Hiz. Ömer gibi düşünmeye başlar.

‘Ömer didi Ebû Bekr’e ki if‘al
Hayırludur olur vallâhi ef‘al⁶¹

Ĥudâ Bû Bekr’e tâ gösterdi rûşen
‘Ömer gördüğünüñ mişlin mu‘ayyen⁶² b. 6419-6420

4.1.6. Hiz. Ebu Bekir'in Zeyd b. Sâbit'i çağırıp onu görevlendirmesi

Halife Hiz. Ebu Bekir, Kur‘ân'ın cem' edilmesi hususunda ikna olduktan sonra Zeyd b. Sâbit'i huzuruna davet eder. O, Zeyd b. Sâbit'e hitâben, genç ve Hiz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olduğunu bundan dolayı Kur‘ân'ı inceleyerek yazmasını, cem' etmesini söyler.

Didi Zeyd ibni Şâbit vakti irdi
Ebû Bekr ol zamân bini kığırdı⁶³

Didi baña yigitsin sen iderdüñ
Resûlullâh'a vahyi sen yazardüñ⁶⁴

Buyurdu baña kim ĩ merd-i pür-râz
Tetebbu‘ it yine Ĥur‘ân'ı sen yaz⁶⁵ b. 6421-6423

4.1.7. Zeyd b. Sâbit'in Hiz. Ebu Bekir'e cevabı

Zeyd b. Sâbit, Hiz. Ebu Bekir'e cevaben Hiz. Peygamber'in böyle bir emrinin ve vasiyetinin olmadığını dağları sırtına yüklemenin bu işi yapmaktan daha kolay olacağını söyler. Ancak Hiz. Ebu Bekir'in ısrarları ve Allah'ın bu işin hayırlı olduğunu ilham etmesi neticesinde Kur‘ân'ın cem' edilmesi işini yüklenir.

Didüm ben yâ ĥalîfe işbu emri
Buyurduñ bilmedüm ben lîk sırrı⁶⁶

61 Hiz. Ömer, Allah'a yemin ederek bu işin pek faziletli ve hayırlı olduğunu Hiz. Ebû Bekir'e söyledi.

62 Allah, Hiz. Ebû Bekir'e Hiz. Ömer'in gördüğü durumların aynısını misliyle gösterdi.

63 Zeyd b. Sâbit, Hiz. Ebû Bekir'in vakti geldiğinde kendisini çağırıldığını söyledi.

64 Hiz. Ebû Bekir, Zeyd b. Sâbit'e Resûlullâh'a gelen vahiyleri onun yazdığını ve yiğit, genç olduğunu söyledi.

65 (Hiz. Ebû Bekir, Zeyd b. Sâbit'e hitâben) "ey sırlarla dolu kişi! Kur‘ân'ı inceleyerek yine sen yaz" diye buyurdu.

66 (Zeyd b. Sâbit) ey halife! Lâkin ben buyurduğun bu emrin sırrını anlamadım.

Bir iş işler misiz ir eger giç
Resûlullâh anı emr itmedi hîç⁶⁷

Size ‘ahd itmedi hüd ol bu ‘ahdi
Ki siz tâ idesiz ol ‘ahdi cehdi⁶⁸

Daği Zeyd ibni Şâbit didi vallâh
Benüm hâlüm budur oluñ siz âgâh⁶⁹

Bu tağları baña yükletme çendân
Bu teklîf itdügünüzdendür âsân⁷⁰

Nice işler siz eylersiz kabûli
Bir iş kim itmedi Hâkķ’uñ Resûl’i⁷¹

Didiler kim budur vallâhi Hâkķ hayr
Tereddüd viresün şey kim ola ğayr⁷²

İkisi bile geldi gitdi her gâh
Benüm tâ şadrumı şerh itdi Allâh⁷³

Benüm göñlüm daği vallâhi seçdi
Şu şey’i kim olaruñ göñlin açdı⁷⁴

Şu hâkķ kim gördiler eyler mu‘ayyen
Benüm göñlüme hâkķâ oldı rüşen⁷⁵

Bu kez Zeyd ibni Şâbit didi girçek
Tetebbu‘ eyledüm Ķur’ân’ı gökçek⁷⁶

b. 6424-6434

67 Resûlullâh’ın emretmediği bir şeyi siz eninde sonunda yapar mısınız?

68 Hz. Peygamber bunu bizzat kendisi vasiyet etmedi. (Onun vasiyet etmediği, yapmadığı) bir işi siz nasıl edersiniz.

69 Zeyd b. Sâbit, Allah’a yemin ederek bu konudaki düşüncesini (Hz. Ebû Bekir’e) söyledi.

70 Birçok daği üzerime yükleseniz bu teklifinizden daha kolay gelirdi.

71 Allah’ın Resûl’ünün yapmadığı bir işi siz nasıl yaparsınız ve kabul edersiniz.

72 (Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer) dediler ki “Allah’a yemin olsun ki gerçekten hayırlı olan budur. Tereddüt ettiğin şey gereksizdir.”

73 Her ikisi beraber sürekli olarak (Kur’ân’ın toplanması hususunda) gelip gitti. (Bununla birlikte) Allah benim göğsümü yararak (bu müşkil durumu keşif ve) izhar etti.

74 Allah’a yemin olsun ki benim gönlüm de (bu mevzuyu) uygun buldu (ve) onların gönlünü şu şey açtı.

75 Şurası gerçek ki (onlar bu durumun) benim gönlümde gerçekten aydınlandığını ve kararlaştırıldığını gördüler.

76 Bu defa Zeyd b. Sâbit Kur’ân’ı gerçekten güzelce araştırarak incelediğini söyledi.

4.1.8. Kur'ân'ın cem' edilmeden önce yazılı olduğu malzemeler:

Arap yarımadasında kâğıdın çok fazla bulunmamasından dolayı Kur'ân âyetleri nâzil olduğunda farklı farklı malzemelere yazılmıştır. Gelen vahiylerin yazıya aktarıldığı malzemeler genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

Ruk'a-rikâ'	: deri, parşömen veya papirüs yaprağının parçası.
Kirtâs	: ince yaprak, kâğıt yahut papirüs.
Rakk	: yumuşak kâğıda benzer yazı malzemesi.
Asîb-usub	: hurma ağacının düz, ince, yapraksız dalı.
Lahfe-lihâf	: geniş, cilâlanmış beyaz taşlar.
Dil'-adlâ'	: hayvanlara ait kaburga kemikleri.
Ketf-ektâf	: hayvanlara ait geniş kürek kemikleri.
Kutb-aktâb	: develerde semer olarak kullanılan tahta.
Edîm-kıta'u'l-edîm	: hayvanlara ait deriler.
Azm-izâm	: deve kemikleri.
Kernâfe-kerânif	: parşömen.
Kirtâs-ı Şâmî	: keçi ve koyun derileri, kâğıt olarak kullanılan malzeme.
Kirtâs-ı Mısri	: papirüs.

Zikredilen malzemelerin hâricinde nüzûl olan âyetler porselen, ipek muşambalar, çanak-çömlek ve kumaş parçalarına yazılmış ve bunlar yazı malzemesi olarak kullanılmıştır.⁷⁷

Âyetlerin yazıya aktarılmasıyla beraber aynı anda birçok sahâbi tarafından nâzil olan âyetler hifzedilmiştir. Sahâbelerin nâzil olan âyetleri hifzetmesini ve yazıya geçirilen malzemeyi Sinoplu Safâî eserinde şu şekilde zikreder:

Şuhufdan hem şudürından ricâlûñ
Rikâ^c içinden ektâfından anuñ

Hem adlâ^c u lihâf u hem ^cusubdan
Saña şerh ideyin añla kütübden⁷⁸

Anuñ çün bunlara yazıldı hağ çâğ
O ^caşruñ içinde bulunmazdı evrâğ⁷⁹

77 Mustafa Ünver, "Kur'an Vahiyinin Kitaplaşma Sürecine Bir Bakış", *Diyanet İlimi Dergi*, c. 46, nr. 2, Ankara, 2010, s. 48.

78 (b. 6435-6436) Sana kitaplardan, sahifelerden, insanların zihninden, deri, kâğıt içinden, omuz, kaburga ve kuyruk kemiklerinden ayrıca kumaş parçalarından açıklayayım da anla.

79 O dönemde kâğıt bulunmadığı için (bulmak zor olduğu için) (Kur'ân âyetleri) gerçekten tamamen bunlara yazıldı.

Beyânın añla kim olmaya tebdîl
Bu eşyâ yazmağa qâbil midür bil⁸⁰

Ricâlûñ şadrı ol huffâz erenler
Kulüb içinde hoş hıfzın kılanlar⁸¹

Rikâ' ol kıt'adur rakq u edemden
Kenif ya' rın ger igen bil sözünden⁸²

Eyegülerdür adlâ' î qarındaş
Lihâk inlü muşaykal olan aq taş⁸³

'Usubdan mirvağa zembîl urarlar
Se'afdur hürmâ yaprağına beñzer⁸⁴

Bu eşyâya yazarlardı kelâmı
Kağıd bulmazdı ümmet hâşş u 'âmî⁸⁵

b. 6435-6443

4.1.9. Tevbe Sûresi'nin iki âyeti:

Kur'ân cem' edilirken sadece kurrâ olan sahâbelerin zihnindeki hâfızaya itimat edilmemiş aynı zamanda getirilen yazılı âyetlerin Hz. Peygamber'in bizzat huzurunda ve onun direktifiyle yazıldığına şehâdet edecek iki kişi de istenmiştir. Tevbe Sûresi'nin 128 ve 129. âyetleri sadece Huzeyme el-Ensârî'nin yanında yazılı olarak bulunmuş⁸⁶ ancak Hz. Peygamber'in onun hakkındaki, şehâdetinin iki kişinin şehâdetine denk olduğu hadisinden dolayı ilgili âyetler bir tek onun şehâdetiyle ve heyette yer alan kurrâ sahâbelerin onayıyla Mushaf'a dâhil edilmiştir.⁸⁷

Sinoplu Safâyî, 6446. beyitte zühûl eseri olarak Huzeyme el-Ensârî'yi, Hz. Peygamber'in sırdaşı Huzeyfe b. Yemân ile karıştırmıştır. Metinde Huzeyfe şeklinde yazılan isim Huzeyme olarak düzeltilmiştir.

80 Beyânı anla ki (fikrin) değışmeye. Bu eşyanın üzerine yazı yazmanın mümkün olup olmadığını bil.

81 Erkeklerin gönlü(nden maksat) o hâfız olan sahâbelerin kalplerinde (zihinlerinde) (Kur'ân) hıfzını güzelce yapmasıdır.

82 Rikâ', ince, tabaklanmış deri parçasıdır. Oğlağın kürek kemiklerinin sözünden daha çok olduğunu bil.

83 Ey kardeş! Adlâ', ege kemikleridir. Lihâk, geniş, cilalanmış olan beyaz taşdır.

84 Hurma ağaçlarından yelpaze, kulplu torbalar yaparlar. Seaf, hurma ağacının yaprağına benzer.

85 Ümmetin zengin fakir (havâs – avâm) tabakası kâğıt bulamadığından (Allah'ın) kelâmını bu eşyaya yazarlardı.

86 Abdülhamit Birışık, "Kur'an", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, İstanbul, 2002, s. 385.

87 Huzeyme el-Ensârî'ye Hz. Peygamber tarafından "zü'ş-şehâdeteyn" (şâhitliğinin iki kişinin şâhitliğine denk olması) sıfatının verilmiş hadisesi ile ilgili rivayet için bkz. Davut Aydüz, "Kur'an-ı Kerim'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem Edilmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, nr. 1, Ankara, 2010, s. 72.

Didi Zeyd ibni Şâbit aña kim sen
Tetebbu' eyledüm Qur'ân'ı çün ben⁸⁸

Ki Tevbe sûresinüñ âhîrinde
Bulup tâ âyetini yazdum anda⁸⁹

Çatında kim Resül'ün yarı-y-idi
Huzeyme ismidür enşârı-y-idi⁹⁰

Dürışdüm niçe niçe ir eger giç
Anuñ ğayrında hergiz bulmadum hîç⁹¹

İşidürdüm Resülullâh oğurdı
Benüm qalbümde yerleşmiş tururdu⁹²

Yazayın hûb oğı olsun mu'ayyen
Resül'ün vaşfı tâ olur mübeyyen⁹³

Senüñ gönülüne açar hoş güzel râh
Hâbîbini nice vaşf eyler Allâh⁹⁴ b. 6444-6450

Çavluhu ta'âlâ: “*Leğad cāekum resūlun min enfusikum azīzun ‘aleyhi mā ‘anittum ħarīşun ‘aleykum bi’l-mu’minīne raūfun raĥīm*”⁹⁵

“*Fe in tevellev fe kul ħasbiyallāhu lā ilāhe illā huve ‘aleyhi tevekkeltu ve huve rabbu’l-‘arşi’l-‘aẓīm*”⁹⁶

4.1.10. Kur’ân’ın Hz. Ebu Bekir zamanında yedi harf üzere yazılmış olması

İlk defa Hz. Ebu Bekir zamanında cem’ edilen Kur’ân’ın yedi harf üzere tertip edildiği birçok kaynakta belirtilmiştir.⁹⁷

88 Zeyd b. Sâbit, Kur’ân’ı dikkatli bir şekilde incelediğini, araştırdığını belirtti. Sen bu durumu idrâk et.

89 (Zeyd b. Sâbit) Tevbe Sûresinin son âyetlerini (kimde olduğunu araştırıp) bularak yerine yazdım.

90 Adı Huzeyme (el-Ensârî) olan (sahâbe), Ensârî olup Hz. Peygamber’in yanında ve onun sevdiği insanlardan idi.

91 Gece gündüz çalışmama rağmen (ilgili âyetleri) onun dışında başka hiç kimsede bulamadım.

92 Hz. Peygamber’in (Kur’ân’ı) okuduğunu işittiğim zaman (okuduğu âyetler) benim kalbimde de yerleşmiş olurdu.

93 Yazayım (da) güzelce oku, belli olsun. Böylece Hz. Peygamber’in vasfı açıkça ortaya çıkmış olur.

94 Senin gönlüne güzel, hoş bir yol açar. Allah (sevgili kulu) Hz. Muhammed’i (Kur’ân’da nasıl) vafediyor.

95 Tevbe 9 / 128. Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.

96 Tevbe 9 / 129. (Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O’ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O’na güvenip dayanırım. O yüce Arş’in sahibidir.

97 Yedi harf ile ilgili farklı rivayetler mevcut olup konuyla alakalı olarak bkz. Vezir Harman, “Yedi Harf Bağlamında Kur’ân’ın Resülullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 53, nr. 3, Ankara, 2017, s. 73-102.

Ebū Bekr eylemişdi cem‘in evvel
Yedi harf üzere olmuşdı mükemmel⁹⁸

Şudur kim ızın idüpdür Hâk ta‘âlâ
Okımaçlık için Allâhu a‘lâ

Anuñ bir harf’in eksük itmemişdi
Muḥâlif yola hergiz gitmemişdi⁹⁹

b. 6551-6553

4.1.11. Kur‘ân’ın cem’ edilmesinde Zeyd b. Sâbit’in tercih edilmesinin sebepleri

Eserde, Zeyd b. Sâbit’in Kur‘ân’ın cem‘i hususunda tercih edilmesinin birçok sebebi belirtilmiştir. Onun olgun, dindar, âdil, ilim ve zühd sâhibi olması, güzel yaşantısı, tedbirli oluşu, hattının ve konuşmasının güzelliği başlıca sebeplerdir.

Hız. Peygamber, Cebrâil ile her sene o zamana kadar nâzil olan Kur‘ân âyetlerini karşılıklı olarak mukâbele etmiştir. Hız. Peygamber, Cebrâil ile dâr-ı bekâya göçmeden evvel iki defa arzda bulunmuş ve Hız. Peygamber’in vefat ettiği sene Zeyd b. Sâbit de Hız. Peygamber’den Kur‘ân’ı baştan sona iki defa mukâbele etmiştir.

Zeyd b. Sâbit’in hayru‘l-ümmet olması, farzları çok iyi bilmesi, zekâsı, ilim ve anlayışıyla ön plana çıkması, hayâ, emîn ve takvâ sâhibi bir kişi olması hasebiyle de halife Hız. Ebu Bekir tarafından muhâcîr ve ensârdan olan Kur‘ân’ı cem’ etme heyetine onu başkan seçmesindeki önemli nedenlerdendir.¹⁰⁰

İşid Zeyd ibni Şâbit kim be-gâyet
Aña maḥşûş oldu bu fazîlet

Kemâl u dîn ü ‘adli olduğu-y-çün
Cihâne ‘ilm ü zühdi ḫolduğı-y-çün

Hem anda ḫüsn-ü sîret ḫüsn-ü tedbîr
Güzel ḫaḫḫ u güzel taḫrîr u taḫrîr¹⁰¹

Daḫi bil cem‘-i Ḳur‘ân’dan ol âgâh
Resûlullâh ‘ahdi üzredür şâh¹⁰²

98 İlk olarak Hız. Ebū Bekir (Kur‘ân’ı) cem’ etmiş ve bu (Mushaf) yedi harf üzere yazılmıştı.

99 (b. 6552-6553) O, Allah’ın izniyle Allah’ın yüce adının okunması için (nâzil olduğu gibi) hiçbir harfini eksik bırakmamış ve asla yanlış bir yola sapmamıştı.

100 Zeyd b. Sâbit için bkz. Bünyamin Erul, “Zeyd b. Sâbit”, *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul, 2013, s. 321-322; İbn Sa‘d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c. II, çev. Yrd. Doç. Dr. Mahmut Polat, Siyer Yayınları, İstanbul, 2015, s. 363-367.

101 (b. 6451-6452-6453) Zeyd b. Sâbit’i dinle çünkü bu son derece büyük fazilet (onun) olgun, dini bütun, adaletli olması, dünyada ilmi birikimi ve zühdüyle tanınması ayrıca yaşantısının ve tedbirlerinin, hattının güzelliği, güzel konuşup, yazmasından dolayı ona tahsis edildi.

102 Ayrıca Kur‘ân’ın bir araya getirilmesinden haberdar ol çünkü halife Hız. Peygamber’in vasiyeti üzere (hareket etmiştir).

Nebî dâr-ı beķāya göçdüğü yıl
İki 'arz itdi hep ur'an'ı Cibrîl¹⁰³

O yılda vāķi' oldu utdı Őehre
Nebî'den Zeyd oķıdı iki kerre¹⁰⁴

Bilindi Zeyd ayru'l-ümmet oldu
Ferāyizde zekāda āyet oldu¹⁰⁵

Ki 'ilm ü fehm ile meŐhür u ma' ruf
ayā vü emn ü taķvā-y-ıla mevŐuf¹⁰⁶

Cihet budur Ebū Bekr itdi ta' yin
Ki tā muşhaf yaza Zeyd ide tezyin¹⁰⁷

Anı pes cümleden idindi muhtār
Muhācir çoğ-ıdı anda hem enŐār¹⁰⁸

b.6451-6460

4.1.12. Hz. Ebu Bekir zamanında cem' edilen Kur'an korunması:

Hz. Ebu Bekir zamanında cem' edilen Kur'an sahâbelerin de onayını aldıktan sonra halife Hz. Ebu Bekir'in yanında yer almıştır. Onun vefatıyla birlikte Mushaf Hz. Ömer'e onun da vefatıyla kardeşi ve Hz. Peygamber'in zevcelerinden Hz. Hafsa'ya intikal etmiştir.¹⁰⁹ Hz. Osman da Hz. Hafsa'nın yanında yer alan bu Mushaf'tan yola çıkarak Kur'an'ı çoğaltmıştır.

uzeyfe dir ki 'Osmān itdi irsāl
Ki afŐa muŐhafı Őaķlardı oŐ hāl¹¹⁰

Őu bir muŐhafda cem' olmuşdı aña
'Ömer Őaķla diyü virmişdi aña¹¹¹

b. 6544-6545

103 Hz. Peygamber āhirete göç ettiği sene Cebrāil Kur'an'ı (Hz. Peygamber ile) iki defa mukabele etti.

104 Zeyd (b. Sābit'in de) o yılda Hz. Peygamber'den (Kur'an'ı) iki kere okuduğu ortaya çıkarak etrafa yayıldı.

105 Zeyd (b. Sābit) "ümmetin hayırlısı" olarak bilindi. (Ayrıca) farzlarda ve zekāda iŐāret oldu.

106 O (Zeyd b. Sābit) ilim anlayıŐı ile tanınıp bilindiği gibi hayā, emin ve takvā (gibi sıfatlarla da) vasıflanmıştır.

107 Hz. Ebū Bekir'in Zeyd (b. Sābit'i) atamasının sebebi onun Mushaf'ı yazarak tezyin etmesidir.

108 Sonra onu muhācir ve ensārdan oluŐan (heyetin başına) başkan seçti.

109 Ahmet Keleş, "Kur'an'ın Cem'i ve Tertibi – Kur'an Ayetlerinin Tevkifliđi Konusundaki Buhārî Hadislerine ve Kur'an İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslāmî Araştırmalar Dergisi*, c.14, nr. 1, Ankara, 2001, s. 104; M. M. el-A'zami, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi Eski ve Yeni Ahit ile KarŐılaŐtırılmal Bir Araştırma*, terc. Ömer Türker, Fatih Serenli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006 s. 126-127.

110 Huzeyfe der ki; Hz. Osman, Hz. Hafsa'nın güzelce sakladığı Mushaf'ı (ödünç almak için adam) yolladı.

111 (Kur'an'ın bütün āyetleri) o tek olan Mushaf'ta toplanmıştı ve Hz. Ömer saklaması için ona (Hz. Hafsa'ya) vermişti.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c. II, hzl. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- ALPAYDIN, Bilal, *Safâ-yî – Şerhi'l-İslâmî'n-Nûrânî (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Dr. Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- AYDÜZ, Davut, "Kur'an-ı Kerim'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem Edilmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, nr. 1, Ankara, 2010.
- el-A'zami, M. M., *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, terc. Ömer Türker, Fatih Serenli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Kur'an", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, İstanbul, 2002.
- ERUL, Bünyamin, "Zeyd b. Sâbit", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul, 2013.
- HARMAN, Vezir, "Yedi Harf Bağlamında Kur'an'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 53, nr. 3, Ankara, 2017.
- İNCE, İrfan, "Ridde", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul, 2008.
- İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. II, çev. Yrd. Doç. Dr. Mahmut Polat, Siyer Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi)*, c. 2, çev. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
- KARAMAN, Hayrettin vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, bs. 27, TDV Yayınları, Ankara, 2014.
- KELEŞ, Ahmet, "Kur'an'ın Cem'i ve Tertibi – Kur'an Ayetlerinin Tevkîflîği Konusundaki Buhârî Hadislerine ve Kur'an İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c.14, nr. 1, Ankara, 2001.
- Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖNKAL, Ahmet, "Müseylimetülkezzâb", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul, 2006.
- ÜÇÖK, Bahriye, *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler (Hicrî 7.-11.Yıllar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.
- ÜÇÖK, Bahriye, "Ridde", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, nr. 1, Ankara 1958.
- ÜNVER, Mustafa, "Kur'an Vahyinin Kitaplaşma Sürecine Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, nr. 2, Ankara, 2010.

